

Література

1. Апология мировой правовой мысли. В 5 т. Т. 3. Европа, Америка: XVII–XX вв. — М. : Мысль, 1999. — 829 с.
2. Savigny F. C. von. Vom Beruf unsren Zeit fur Gesetzgebung und Rechtswissenschaft / F. C. von Savigny. — Heidelberg, 1840. — 368 s.
3. Пухта Г. Ф. Энциклопедия права : пер. с нем. / Г. Ф. Пухта. — Ярославль, 1872. — 406 с.
4. Дигесты Юстиниана. В 5 т. Т. 1 : пер. с лат. / под ред. Л. Л. Кофанова — М. : Статут, 2002. — 584 с.
5. Иеринг Р. Борьба за право : пер. с нем. / Р. Иеринг. — М. : Прогресс, 1991. — 364 с.

Анотація

Ромашкін С. В. Ідеї історичної школи права в становленні юридичної герменевтики. — Стаття.

Стаття розкриває результати теоретичного дослідження ідей історичної школи права в становленні юридичної герменевтики. Особлива увага приділяється такому принципу історичної школи, як співвідношення між «постійним», «загальним» і «змінним», «релятивним» моментами у праві. Визначен пріоритет телеологічного розуміння історії права над органічним розумінням.

Ключові слова: універсалії і конкретності, свобода, народний дух, справедливість, історична школа, римське право.

Summary

Romashkin S. V. Ideas of Historical School of Law in Becoming of Legal Hermeneutics. — Article.

The article exposes the results of theoretical research of ideas of historical school of law in becoming of legal hermeneutics. The special attention is spared to such principle of historical school, as a correlation of «permanent», «general» and «variable», «relative» moments in the law. The priority of the teleological understanding of history of law above the organic understanding is specified.

Keywords: universalia and specifications, freedom, folk spirit, justice, historical school, Roman law.

УДК 340.132:801.73

О. В. Стовба

ЩО ЗВЕТЬСЯ ГЕРМЕНЕВТИКОЮ ПРАВА? СЕНС І ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ

Що зветься герменевтикою права? Зараз, коли мірою цінності пошуку є чиста функціональність його результату, подібні питання втрачають свій сенс. Адже відповіддю на них буде або нескінченна суперечка про поняття, яка не несе ніякої «практичної користі», або певна, ніби-то самоочевидна дефініція.

Та чи не вказує сама нескінченність подібної суперечки на те, що навіть її початок ще не осягнутий? Чи не є ця непроясненість тією ціною, яку ми платимо за «практичну користь»? Чи не є наслідком налаштування на «функціональність» і «результат» втрата сенсу і засад герменевтики, яка через це позбавляється свого специфічного змісту?

Відтак можна констатувати, що визначення сенсу і засад правової герменевтики є актуальним, оскільки в протилежному випадку ми не можемо визначити

специфіку власне герменевтичного тлумачення (в його відмінності від, наприклад, позитивістського), а відтак основи цього способу мислення залишаються непроясненими.

В сучасному українському правознавстві існує аксіома, відповідно до якої правова герменевтика є наукою про правила тлумачення юридичних текстів [1]. Але при такому підході стає незрозумілим, яким чином власне герменевтична інтерпретація відрізняється від т.зв. «класичних» засобів тлумачення нормативно-правових актів: логічного, історичного, порівняльно-правового та інших, які були відомі ще за часів античності? В чому власне полягає специфіка саме герменевтично-правового підходу?

Відтак метою цієї статті є прояснення сенсу і засад того, «що зветься герменевтикою права».

Що ж зветься герменевтикою права? Традиційно це питання розуміли як пошук загадкової сутності, «щойності», яка ховається під порожнім, «формальним» титулом «герменевтики права». При цьому «зветься» використовувалось просто як граматична «зв'язка».

А що, коли змінити напрям запитання? Якщо спитати так: «що зветься герменевтикою права»?

Чого ми досягаємо таким поворотом? Можна припустити, що так ми вперше потрапляємо до того місця, де і коли запитання з «чисто» теоретичного пошуку поняття, яке здійснює «трансцендентальний правовий суб'єкт», перетворюється на онтологічно-правову проблему, постановка і відповідь на яку має місце у бутті того, хто сам, в свою чергу, є «поставленим під питання». Адже у герменевтиці, як вважає відомий французький філософ-герменевт П. Рікьор, розуміння є не методом пізнання, а способом існування самого розуміючого [2, 130].

Отже, де і коли має місце герменевтика права?

Звичайно вважають, що герменевтика починається там, де процес інтерпретації правових норм стає об'єктом рефлексії. Відповідно, будь-яке вчення про виділені в ході цієї рефлексії правила тлумачення отримує назву герменевтики.

Початки подібного і, на думку автора цієї статті, невірною розуміння, лежать у проекті науки, який виник у Новий час і був охарактеризований відомим німецьким філософом М. Гайдеггером як «постав» (нім.: Ge-stell) [3, 229]. Як відомо, «постав» є домінуючою світоглядною тенденцією, яка охоплює всі галузі людської діяльності і полягає у тому, що все суще у світі є «об'єкти», які рано чи пізно підлягають використанню людиною. Відповідно, людина є кандидатом на місце Бога, яке вона, із розвитком науки і техніки, обов'язково посяде. Задля цього людині потрібно лише підкорити собі усі явища і речі, виключивши зі світу все, що неспідвладно їй (в кінцевому підсумку — будь-яку випадковість).

Сущим, яке підлягає підкоренню в межах такого проекту, є і правові тексти. Як відомо, зміст нормативних актів часто «виходить з-під контролю», не дозволяючи, через колізії та неясності, однозначно вирішити спірну ситуацію. Звідси,

як здається, герменевтика дає можливість «встановити контроль над текстом» завдяки певним правилам тлумачення.

Але, як вже було сказано, в такому випадку є незрозумілим, де, власне, починається герменевтика? На підставі чого ми, наприклад, проводимо різницю між герменевтичною інтерпретацією і позитивістським «системним тлумаченням» законодавства, яке спрямовано на «з'ясування справжньої волі законодавця»?

Як можна припустити, специфіка правової герменевтики якраз і буде полягати у тому, що лише у герменевтичному ключі стає можливим поставити запитання і отримати такі відповіді, які не потрапляють у поле нашого зору на позитивістському, історичному та інших шляхах інтерпретації. В чому ж полягає специфіка герменевтичного запитування? Як пише відомий німецький філософ-герменевт Х.-Г. Гадамер, герменевтичним феноменом є те, що будь-яке висловлювання може бути зрозумілим лише як відповідь на певне питання, явно чи латентно поставлене [4, 203].

На підставі викладеного можна припустити, що правова герменевтика ніколи не шукає відповідь на запитання про сенс «тексту взагалі». За словами того ж Х.-Г. Гадамера, юрист осягає сенс закону лише з точки зору конкретного випадку і задля нього. Сенс закону конкретизується завдяки усім випадкам його застосування [5, 302]. Отже герменевтику завжди цікавить те, на яке питання відповідає той чи інший текст, який лише так і стає «змістовним», тобто придатним до розуміння. Відповідно, герменевтика має місце не будь-де, коли хтось намагається осягнути текст, а лише тоді, коли текст включає в себе і те питання, відповіддю на яке він є.

Слід зазначити, що це питання у правовій сфері далеко не завжди виражено письмово або навіть вербально. Адже текст закону (і навіть будь-якого іншого правового акта) завжди є відповіддю на «суспільні потреби», коли певні процеси у державі і суспільстві «вимагають» правової регламентації, викликаючи необхідність прийняття та/або застосування певного правового акта.

Таким чином, герменевтичне запитування самим фактом свого існування вказує на певні константи, які становлять собою його специфіку.

По-перше, це розширене розуміння феномена «тексту», під яким окрім змісту відповідного джерела права розуміються і ті обставини, «відповіддю» на які є той чи інший правовий акт.

По-друге, особливий спосіб буття герменевтики, яка є не «чистим теоретичним пізнанням», а модусом існування «розуміючого», обумовленим зверненням до нього питанням у вигляді фактичних обставин, які вимагають свого правового вирішення.

По-третє, відсутність тенденції до встановлення панування над текстом шляхом створення аксіоматичних правил його інтерпретації. Герменевтична позиція є «залежною» від тексту, викриваючи його приховані передумови, розшифровуючи те питання, яке завжди передує тексту.

І все ж таки, де і коли має місце герменевтика права?

Як попередню відповідь можна зазначити, що вона має місце там, де інші способи осмислення (позитивістський, історичний та ін.) є незадовільними, не

дозволяючи відповісти на ті питання, які ставить правове життя. Що ж це за питання, з яким пов'язан виток правової герменевтики?

Осмислюючи цю проблему, слід звернутися до історії. Загальновідомо, що сама назва «герменевтика» є похідною від імені давньогрецького бога Гермеса, який був вісником богів. Він ніс людям божествену відповідь на питання, народжені у світі смертних. І цю відповідь належало вірно витлумачити.

Однак навіщо богам був потрібен вісник? Адже, як відомо, боги могли самостійно відкрити смертним власну волю шляхом знаку — блискавки, видіння, віщого сну тощо. Вочевидь, Гермес діяв тоді, коли відповідь торкалася тих, хто був під його захистом.

Кому ж був захисником Гермес? Тим, хто був у дорозі, а точніше, тим, хто збився з неї. Саме ім'я Гермес походить від грецького «герма», тобто купа каміння або стовп, які не лише позначали могили, але й слугували путівними вказаними, оберігами доріг, меж, брам [6, 292]. Гермес допомагав тим, хто збився з пуття, повернутися на нього. Отже, у початку герменевтики лежить питання про дорогу, путь. Що ж таке «путь» у правовому сенсі? Якщо ми звернемося до етимології цього слова, ми зустрінемо цілу низку значень, щодо яких наявні всі підстави вважати їх правовими.

У відомому словнику В. Даля вказано: «путь це спосіб або засіб, образ досягнення чогось, напрям». «Путь» є засобом спілкування (шлях), а також характеристикою віддаленості суцього (три доби пути), а також спосіб спілкування (путь пішки, путь верхи). Окрім того це і успіх — користь, прок (путня справа). Вельми цікавими є і архаїчні значення: путь є документом, який посвідчує право володіння, збір за переміщення товарів шляхами, а також місце, де цей збір сплачувався. «Путь» також є позначенням органу управління (стольний путь, тисяцкий путь) [7, 543].

Що ж таке «путь» у правовому сенсі? На підставі наведених значень можна вивести, що «путь» є особливим способом досягнення певного суцього у його бутті. Так, наприклад, коли в автосалоні я сідаю у авто, мій «фізичний» контакт з ним не треба ототожнювати з «правовим досягненням»: адже продовжує існувати «правова межа», яка відділяє мене від чужого майна [див. про феномен «межі» більш детально: 8, 69–70]. І навпаки, якщо я отримую річ правомірним способом, я переходжу правову межу, навіть якщо фізичного контакту не відбувається: наприклад, замовляю книгу по пошті. Більш того, якщо я шляхом крадіжки навіть повністю знищу будь-які перепони на путі до фактичного користування річчю, правові межі, хоч і порушені крадіжкою, не перестають існувати, як і раніше відділяючи мене від викраденого.

Отже, у конкретно-ситуативному плані «путь» можна витлумачити як правовий спосіб досягнення певного суцього, який зумовлює бажаний результат («путню справу»). Звідси логічно буде поширити цю трактовку на документ («путь») як фіксацію досягнення такого результату, а також на орган («стольний путь», «тисяцкий путь»), який наглядає за цим процесом та керує ним. Якщо ж розглядати феномен «путь» у феноменологічному (на відміну від конкретно-ситуативного) плані, то можна припустити, що в такому випадку «путь» буде

означати універсальний горизонт правової комунікації, який охоплює усі можливі варіанти правовідносин, а у кінцевому вигляді — їх чисту можливість.

Відповідно, «збитися з пуття» у правовому сенсі означає: втратити можливість досягнення певного суцього у його правовому бутті, закритість способів його досягнення. Мова тут йде не лише про речі. Адже вчиняючи злочин, тобто переходячи вищезгадану правову межу у спосіб, який ставить під питання правопорядок в цілому, злочинець (на відміну від цивільного правопорушника) закриває можливості спілкування з іншими в правовому сенсі як такі. Про «закритість» можна вести мову в двох аспектах. По-перше, той, хто вчинює правопорушення «збиває з пуття» потерпілого, оскільки останній є утиснутим у можливостях співвідноситися з Іншими. Слід вказати, що «потерпілого» не слід розуміти вузько: якщо казати про злочин, то «потерпілим» є суспільство в цілому. По-друге, «збитим з пуття» є і сам порушник, так як власною проти-правною дією він або закриває для себе певну конкретну можливість (цивільний делікт) або можливості співвіднесення як такі (злочин).

Питання, яке постає перед тими, хто знаходиться у подібному становищі, завжди теж саме: що робити? Як відшукати те пуття, яке доведе до «путнього результату» — поновлення можливості співвіднесення з Іншими у повному обсязі? Відповідь на це запитання якраз і дається через т.зв. «дороговкази», в ролі котрих найчастіше і виступають традиційні джерела права.

Що ж слід робити, щоб «повернутися до пуття»? Насамперед, відшукати «причину» того, що відбувається, визначити, внаслідок чого можливості співбуття з Іншими стали закритими. Значення «джерела», «початку», «причини», «приводу» у словнику В. Даля об'єднані під спільним словом: «вина» [9, 204]. Вину тут не слід трактувати звужено, «як психічне ставлення особи для вчиненого діяння», або ж формально, як порушення закону. Як писав німецький філософ М. Гайдеггер, винність у чомусь відбувається не через правопорушення як таке, але через те, що моя вина у тому, що Інший у його екзистенції є поставленим під удар, збит з пуття або навіть зломлений. Ця винність перед іншими можлива без порушення публічного закону [10, 282]. Отже, можна вивести, що питання про «вину» тотожне з питанням про те, чи я, чи хтось інший став причиною того, що можливості буття-з-Іншими є закритими.

Таким чином, прашаючи питання, яке отримує відповідь в ході герменевтичної процедури, є питання про винність. Хто винен: я чи інший? Всі фактичні обставини справи немовби опитуються на цей предмет, в той час як інтерпретація правових актів завжди є вторинною, допомагаючи нам лише більш чітко відповісти на це «першепитання»: хто винен?

Звідси можна дійти висновку, що герменевтика має місце тоді, коли той, хто «поставлен під питання» певними обставинами, повинен («по-винен») відповісти: хто винен, хто є причиною того, що Інший (Інші) «збит з пуття».

Проте, що ж зветься герменевтикою права?

Відповідь така: звемося ми самі, у істину нашого буття-з-Іншими. Герменевтичне запитання як модус існування того, хто запитує, примушує поставити під питання про винність насамперед себе: чи винен я? Чи не є я причиною

того, що Інший поставлен під удар, збитий з пуття, чи навіть зломлений у співбутті? На перший погляд, це питання торкається лише безпосередніх «учасників спору»: позивачів, відповідачів, підсудних і т.ін. Але якщо пильно придивитися, то суддя, прокурор чи адвокат можуть, у ході судового процесу, стати не менш винними через недбале виконання їх обов'язків.

Тому ми можемо констатувати, що герменевтика не є ані «чисто прикладною» дисципліною, спрямованою виключно на досягнення практичного результату, ані «чисто теоретичними» роздумами про абстрактний сенс закону. Герменевтика права є процес запитування про правову сутність тих, хто є втягнутим в це запитування, в ході якого висвічується правовий статус («сутність») останніх. Таким чином, справжній сенс і засади герменевтики права якраз і полягають у тому, щоб знову і знову задаватися фундаментально-правовим питанням про винність, «по-вертаючись» і «по-вертаючи» Інших до пуття — чистої можливості співвіднесення з Іншими. Це «вертання» і є не що інше, як «герменевтичне коло».

Література

1. Мережко А. А. Юридическая герменевтика и методология права / А. А. Мережко // Проблемы философии права. — 2003. — Т. 1. — С. 159–162.
2. Рикер П. Герменевтика, етика, політика / Поль Рикер. — М.: Academia, 1995. — 159 с.
3. Хайдеггер М. Вопрос о технике // Время и бытие / М. Хайдеггер. — М.: Республика, 1993. — С. 221–238.
4. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. В 4 т. Т. 2. Герменевтика II / Г.-Г. Гадамер. — К.: Юніверс, 2000. — 478 с.
5. Гадамер Г.-Г. Истина и метод. В 4 т. Т. 1. Герменевтика I: Основы философ. герменевтики / Г.-Г. Гадамер. — К.: Юніверс, 2000. — 464 с.
6. Мифы народов мира: энциклопедия. В 2 т. Т. 1. А-К. — М.: НИ «Большая российская энциклопедия», 1998. — 672 с.
7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т. 3. П-Р / В. Даль. — М.: Гос. изд-во ипостр. и пац. словарей, 1955. — 555 с.
8. Стомба А. В. Правовая ситуация как исток бытия права / А. В. Стомба. — Х.: Диса+, 2006. — 176 с.
9. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т. 1. А-З / В. Даль. — М.: Гос. изд-во ипостр. и пац. словарей, 1955. — 550 с.
10. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер. — М.: Ad Marginem, 1997. — 452 с.

Анотація

Стомба А. В. Що зветься герменевтикою права? Сенс і засади правової герменевтики. — Стаття.

Стаття присвячена сенсу і засадам правової герменевтики. Автор намагається реконструювати «фундаментальне герменевтично-правове питання» задля того, щоб відпаяти специфіку герменевтики права, та доходить висновку, що ключовим для герменевтики є питання про «вишність». У підсумку зроблено висновок, що права герменевтика є запитом про вину як правову сутність запитуючого у його співбутті з Іншими.

Ключові слова: права герменевтика, путь, запитування, вишність.

Summary

Stomba A. V. What Is Called by Hermeneutics of Law? Sense and Basis of Legal Hermeneutics. — Article.

This article is dedicated to sense and basis of law's hermeneutics. In order to find specificity of it,

author tries to reconstruct «fundamental question of hermeneutics of law». It's a question about guilt. So, we can come to conclusion, that hermeneutics of law is a process of questioning about guilt as law essence of the questioning person in his Being-with-Others.

Keywords: legal hermeneutics, way, question, guilt.

УДК 340.11:165.243+801.73

К. О. Шелестов

ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ГЕРМЕНЕВТИКА

Необхідно також зважати і на те, що початок ХХІ століття в країні у сфері юриспруденції ознаменувався методологічною кризою, коли поставлені вимоги часу демократичних перетворень нові орієнтири розбудови правової системи України визначені, але існуючі старі наукові підходи, породжені майже сторічним пануванням догматичної парадигми у сфері держави та права, стримують процес розвитку теорії та практики в країні. Ситуація невизначеності в цій сфері ускладнюється і процесом світового переосмислення соціальної дійсності, в якому, як відомо, юснатуралізм все більше витісняє позитивізм. Докорінні зміни відбуваються у всіх галузях суспільного життя, що обумовлюється насамперед тим, що відтепер людина, її права, свободи та інтереси стали дійсним епіцентром внутрішньої та зовнішньої політики кожної сучасної цивілізованої країни. Створення правової держави та громадянського суспільства, будучи центральним та провідним орієнтиром реформування владного механізму у світі, формує нині і нову парадигму розуміння правової реальності.

Можна з усією впевненістю констатувати, що сучасна загальна тенденція перетворення постіндустріальної держави в соціальну набуває все реальніших обрисів та контурів [1]. За таких умов найбільшу актуальність та гостроту на порядку денному наукових досліджень відповідно набувають питання визначення сутності та змісту демократичної форми правління, взаємної відповідальності влади й особи, захисту прав людини, нормативного забезпечення розвитку кожного індивіду в системі існуючих суспільних відносин, пошуки оптимальної моделі правової системи взагалі. Стає все очевидніше, що методи, які використовувались дотепер в цій сфері теоретичного знання, уже не задовольняють потреби розвитку людства. При цьому необхідно зауважити, що завжди у кризових ситуаціях існування соціуму, при неоднозначних моментах у виборі подальшого руху в майбутнє, що характеризуються, як правило, методологічною кризою, на допомогу приходило філософське осмислення дійсності.

Питання про праворозуміння в даний час називають основним питанням сучасного правознавства. Постановка і розробка проблеми праворозуміння традиційно здійснюється в межах наукового мислення, частиною якого є теоретико-правове мислення. Інтерес до праворозуміння детермінується рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів і підпорядкований цілком конкретним законами.